

ישראל אלטר גרובייס

groveis@kavna.net

שירת המלאכים

הצצה מרתקת לעולמם הסוער של חבורת 'המלאכים', שהטביעה חותם-עז על היהדות האמריקאית שבין שתי-מלחמות-העולם ולאחריהם. • התחקות אחר דמותו האגדית והקורנת של רבם ומנהיגם 'המלאך' זצוק"ל, מי שבאישיותו הכריזמטית כבש את ליבם והבעיר בהם את שלהבת העבודה.

ניצוצות והבזקים משיטתו הייחודית, שהורכבה מתורת ראשוני אדמור"י ליובאוויטש; עם קבלות מזקני תלמידיהם: 'חב"ד' ניקעס-בעלי-רוח-הקדוש, שנשזרה בתורתם של גדולי ליטא האחרונים, בשזירה אחת עם קנאות וקיצוניות בעבודת ה'.

על 'מבחן הנוצה'; שיטת 'התכת-הסוגיות'; שישים-שעות-רצופות; לימוד ש"ס רק בדפוס סלאוויטא וזיטאמיר; מורה-נבוכים עם הגר"ח מבריסק, ועל עוד עניינים רבים במאמר המיוחד שלפנינו.

טעימה קלה מחומר חדש, עשיר ומרתק, שעתיד לראות אור אי"ה בספר מיוחד, העומד בשלבי עריכה סופיים.

זו היתה קבוצה מיוחדת, קיצונית בתפיסותיה ושונה מאוד בהליכותיה. חבורת קודש שאיגדה קומץ מובחרים, רובם ילידי-ארצות-הברית, שמאסו ביהדות הפשרנית שאפינה אז את אמריקה, בעטו בעולם הזה ובהבליה והלכו בדרך חדשה ומרחיקת-לכת. חדורי עזות-דקדושה, צועדים היו ברחובות ברוקלין המגושמים, מזככים בהליכתם את האוויר החומרי, ומכריזים בעצם קיומם, כי אין בדעתם להיכנע לאמריקניזציה שקידשה את הדולר לאליל מושל בכיפתה.

בארצות-הברית של בין שתי מלחמות העולם, הם היו ממש חזיון נדיר. בקלות היו מזהים אותם. מוכרים היו בהליכתם הבוטחת, בזקנם המגודל כנגד המשחיתים, בפאות-ראשם המשתלשלות ברישול, ובטלית-קטן של צמר גדולת-ממדים שעטו על לבושם בגאון. ניכרים היו בכל ישותם שצעקה בהתרסה ובזז למטריאלים האמריקאי, למתירנות והפשרנות שהרעילו את האווירה.

היו אלו תלמידי ישיבת 'נתיבות עולם', או כפי שכונו בפי כל, בשם הבלתי-שגורתי '#המלאכים', על שם דרכם הנשגבת והקיצונית. בעיקר זכו לשמם, בשל דמותו האגדית והקורנות של מנהיגם ורבם, שכבר בצעירותו כונה '#המלאך' בפי כל יודעיו ומכיריו, שנדהמו מעבודתו הנוראה והתמדתו המופלגת, מסיגופיו וממיעוט-שנתו, למעלה מיכולת אנוש. היה זה הגאון הצדיק רבי אברהם חיים דובער הכהן לוי זצוק"ל, שבאישיותו הכריזמטית, כבש לבבות רבים והבעיר בהם את שלהבת העבודה והחסידות.

גם מראה-פניו - כפי שהעידו זוכרי קדושתו רואי פניו - דומה היה למלאך (בהגדרה האנושית כמובן). קומתו היתה תמירה, זקנו הלך יורד היה על פי מידותיו. ועל פניו נסוך היה זך רוחני טהור, שהקל על כל רואה להכיר מיד שעובד הוא את בוראו באהבה-בתענוגים מתוך ביטול הישות הגופנית. חרף העובדה שהיה מתיש את גופו בתענוגות וסיגופים, היו פניו מאירות באור מיוחד, באור שזרוע לצדיקים ולישרי-לב. היתה זו סיבה נוספת, לקריאת שמו 'מלאך', ולמבקשים-תורה-מפיהו 'מלאכים'. [עם זאת, בקרב תלמידיו שביקשו תורה מפיו, הוא מחזר בסילודין: "הרב זכרוננו לברכה", ללא תוספת תואר. בלשון זו שננקטה גם בכמה מקומות במאמר שלפנינו].

כולם הביטו אחריהם, מי בהערכה ומי בזלזול ובלגלוג-כבוש. בכל מקום שהלכו, הותירו שובל מביטים-תמהים של עוברים ושבים שהביטו בפליאה על הזרים שאי אפשר היה להתעלם משונותם. על המביטים השותקים, היו גם מתנגדים שהטיחו ביקורות, ואף ניסו להניאם מדרכם - אך כל זאת ללא הועיל. הם בשלהם, בעבודתם הייחודית, בלתי לה' לבדו.

לבני זמנינו המכירים את ארצות הברית של העשורים האחרונים; את הקריות החסידיות על רבבות אלפי תושביהן היהודים, החסידים ובני התורה שנושאים את יהדותם וחסידותם בגאון ואינם בושים בלבושם היהודי, יקשה להבין את החידוש הגדול בדרכם של המלאכים ואת ההעזה וכוחות הנפש שנדרשו למצטרפים אליהם. לטובת אלו שלא שמעו על אמריקה של ראשית המאה, נסייע בסקירה קצרה על מצב היהדות שהיה אז בשפל, על החושך שכיסה את היבשת ועל להבת המלאך שבערה כנגד כל הרוחות.

← אדמת-בור שלא תצמיח חסידות

שמעה הטוב של היבשת החדשה, החל מגיע גם לכפרי רוסיה ואוקראינה, שבהם נאנקו היהודים תחת סבלות ממשל הצאר והאנטישמיות שהלכה וגברה, וגבתה קורבנות בכל עת. בעיניים בורקות ובאחניים כריות, היו הכפריים ואנשי-העיירות מקשיבים למוליכי השמועות שסיפרו אגדות-מרהיבות על אותה יבשת מופלאה 'אמריקע'. על השלטון הליבראלי ששולט שם, על הסובלנות ובעיקר על השגשוג, על ההצלחה, על הכסף שמתגלגל ברחובות. לגן-עדן-תחתון דמתה אמריקה בעיניהם הטרטות מעייפות וסבל, לארץ שאבניה זהב ומהרריה יחצבו דולרים.

כדרכם של שמועות-טובות שמתקבלות על לב-סובל, הלכו האגדות וצברו תאוצה. היהודים קשיי-היום מוכי-הגורל, החלו חולמים בלילות על היום שבו תדרך כף רגלם בארץ החלומות. גל הפוגרומים הנוראים שפקד את אוקראינה, היווה זרז להגשמת החלום. וכך, בצרור ריק ובלב מלא, יצאו מאות משפחות יהודיות מרוסיה, אוקראינה, פולניה והונגריה, למסע הפלגה הרפתקני על סיפון של אוניות רעועות, אל עברו השני של האוקיינוס, אל מקום העושר והאושר.

אם אמנם את העושר שהובטח להם, לא מצאו באמריקה; את חופש-הדת והמצפון מצאו גם מצאו. המעבר החד מאירופה שטופת הדתות והאמונות ליבשת החילונית והקוסמופוליטית, הכה את עיניהם בסינוור עז. כשוים, התהלכו בין המהגרים, נושמים בגאווה את החופש, בלא לחוש נחיתות במוצאם היהודי.

באמריקה החופשית מכל עול רוחני, היה רק שיעבוד אחד מונח על כתפיו של כל מי שמבקש להיות אזרח מן השורה - הבהלה לדולר. הזהב, אכן נמצא באמריקה, אבל ממש לא על העצים. להשגתו, נדרשו המהגרים להסתגל למוסר-העבודה האמריקאי הנוקשה והמתקתק. באיחור ובשיכון-גילוי, נסחפו הבאים בלהט תרבות העבודה ובשאיפה

לקריירה. והיהודים, שמאז ומעולם היו סתגלנים, היו הראשונים להיטמע בתרבות, להיות אמריקאים לכל דבר, לרדוף אחר הדולר ולא תמיד להשיגו.

השיעבוד לחומרינות שאפף אז את הכול, לא עלה בקנה-אחד עם שמירת תורה ומצוות. בתרבות שקידשה את העבודה, לא היה מקום לחופשים בשבתות ומועדי ישראל. דבר שהעמיד את הפועלים היהודים בנסיון עצום, שלא כולם עמדו בו. נמצאו אמנם יהודים, שעמדו בנסיון וסיכנו מידי שבוע את כל בני משפחתם, כשהיו מפוטרים מן העבודה בערב שבת, ומיד במוצאי יצאו לחפש עבודה-מחליפה; אך הרוב הגדול נכנע לעובדות, ויצא לעבודה מתוך תחושה קשה וכאב שקה עם הזמן.

גם אותם מאולצים שיצאו לעבודה, לא פרקו מעליהם את עול היהדות לגמרי. ליבם הנוקף, ומצפונם הבוער, לא איפשרו להם להתנתק. אלו, יצרו יהדות-כלאים מוזרה ומגוחכת, תערובת של חומר ורוח, חול וקודש. וכך, בערב שבת, בעוד הבעל דוהר על מכונית, או פועל בבית החרושת, היתה אשתו מדליקה נרות, עיניה דומעות ושפתותיה נושאות תחינה מיוחדת, שנדפסה ב'היברו מחזורים' הישנים: "רבונו של עולם, סלח ומחל לבעלי, על שנאלץ הוא לחלל שבת קדשך". בשובם מן העבודה, היו הפועלים מתפללים ומקבלים את השבת בנפש כבדה ומאולצת. תפילה, שטעם-מיוחד לא היה לה.

אפילו אלו שכן החזיקו מעמד, והצליחו איכשהו לעמוד על המשמר ולא לחלל את השבת, ברוב המקרים, לא יכלו להנחיל את הדבר לבניהם. הילדים, הדור השני, שספגו את האווירה האמריקאית נסחפו בזרם, והפכו אמריקאים לכל דבר, עבדי-הדולר רודפי-הקריירה.

לא בכדי היו אדמור"י וגאוני אירופה, מזהירים את צאן מרעיתם, שלא להתפתות אחר העושר החומרי, ולא לפקוד את היבשת שכמעט כל באיה - באותן שנים - לא שבו ליהדותם. חסידי רוסיה רגילים היו לומר בחריפות: "באמריקה אפילו האבנים טריפות ומגשמות".

לשם המחשה, בוועידת 'אגודת הרבנים' שהתכנסה ב-1926 (תרפ"ו) מן הדובר המרכזי בשומעיו בשל הידדרות חייהם בקהילה: 'בזמן האחרון מרגישים אנחנו כי המצב הולך ורע. הליקויים בחיים נתרבו באופן נורא'. אפילו בשכונת בראונסווייל שבברוקלין, שנודעה באותם הימים כ'ירושלים דאמריקה', רק 8% מבין הגברים ואף פחות מכך מבין הנשים והילדים, ביקרו בקביעות בבית הכנסת. בברוקלין, הקהילה היהודית הגדולה ביותר באמריקה בשנות העשרים, קיבלו רק 12% מבני הנוער חינוך יהודי כלשהו.

אם היתה תקווה לשיפור המצב באמצעות הגירה של יהודים שומרי-מצוות, באו ההגבלות החמורות שהוטלו על ההגירה ב-1924 (תרפ"ד), וסתמו את הגולל. זרימת מהגרים שומרי-מצוות כמעט נבלמה, וקהילת החרדים נותרה מצומצמת וחוששת לגורל דור העתיד.

הגרוע מכל קרה, כאשר אפילו בקרב חלק מן החרדים ביותר באמריקה, החלה האווירה המתירנית חודרת בעדינות. גם שומרי התורה האדוקים, לא העזו לעמוד מנגד. את תִּקְוֵן שגדל-פרא שיפצו ובמקרה הצורך הסירו, במקומו באה עניבת-פרפר הדורה; החליפה הארוכה הומרה במקטורן קצר, וכך גם לבוש הנשים שנבחר על פי צו האפנה, ולא דווקא על פי דרישות הצניעות.

רדיפת תענוגות, הביאה להקל-ראש בכשרותם של המזונות החדשים שִׁעֲרְבוּ לחיך. התפתחה תרבות-פנאי של בילויים, כמו קולנוע ותיאטרון, שבהם נמצאו גם בעלי-בתים-חשובים. גם לחרדים לדבר ה', חשוב היה עד מאוד, שבניהם

ובנותיהם יעשו חיל. דואגים היו, שלצד לימוד התורה, יקנו ידיעה בשפת המקום ובמקצועות הריאליים וישיגו 'תארים'. אט-אט, החל מיטשטש הקו המפריד בין אורחות חייהם של יהודים חרדים, לאלה של יהודים חילוניים.

אל תוך החשיכה הרוחנית, שלח הנוהג בחסדו כל דור, דמויות-הוד, רבי עוצמה. יחידים, שלחמו בעוז ובמסירות, עד שעלה בידם להפוך את ארצות הברית למקום חרדי גועש, כפי שהיה לאחר המלחמה. לצד כמה וכמה אדמו"רים, יוזכר שמו של אדם גדול ומופלא, רבי שרגא פייבל מנדלוביץ' זצ"ל. מהגר צעיר מהונגריה, שבגיל שלושים וארבע הפך למנהלה של הישיבה הראשונה 'תורה ודעת' בברוקלין, והיה האדריכל הראשוני לעולם התורה המפואר בארה"ב. (תולדותיו המרתקים נארגו באריכות בספר המשובח 'שלווא דרחמנא' של הר"א סורסקי הי"ו).

בחושיהם המחודדים, ידעו אותם לוחמים חלוצים, כי אם חפצים הם בהצלחה, עליהם לעשות את מלחמתם בתחבולות. היטב ידעו כי לא יוכלו ללחום #נגד# האמריקאיות, גמרו אומר ללכת לקראתה, לשעבדה לתורה. גם גדול הלוחמים הרש"פ מנדלוביץ, הצהיר במודע כי אין ברצונו להכשיר בישיבתו רבנים ולומדים מופלגים, אלא כל ייעודו 'להעמיד דור של בעלי-בתים, אנשי עסקים, יראי אלוקים, שיקבעו עתים לתורה בזמנם החופשי'. לאותו צורך נאלצו ללכת בפשרנות, לאפשר לתלמידים לגלח את זקנם ולהתלבש כצו האופנה, ואף להוסיף לימודי חול לתוכנית הלימודים. ואכן, הצליח חפץ השם בידם שזכו להעמיד את הדת על תילה, ורבבות בעלי-בתים יראים ושלמים, חבים להם את עובדת יהדותם.

אלא שאנו, לא את סיפור הפשרנות, באנו לספר, אלא את סיפור המלחמה; את סיפורה של קבוצה קטנה, שלא נכנעה לאמריקה; חבורה שהעתיקה את חסידות אירופה, והביאה לפריחתה בארה"ב. קבוצת המלאכים.

מעט שנים קודם לכן, ב-1918, התפאר אחד העיתונאים בעיתונו (Jewish Communal Register) שאמריקה הינה 'אדמת בור, שלא תצמיח שום פולחן חסידי'. ואכן, היה זה תיאור המצב לאשורו. גם מעט המהגרים החסידיים, לא חפצו לדבוק ברבי זה או אחר, ובתי מדדשותיהם של קומץ האדמו"רים שהגיעו לארה"ב, היו שוממים וריקים. כך נמשך המצב, עד לשנת תרפ"ג, שבה עלה 'המלאך', המנהיג הכריזמטי, ששינה את פני הדברים.

בכוחו הגדול, הוכיח, כי לא זו בלבד שניתן לקיים חיים חסידיים באמריקה, אדרבה, עוד ניתן יהיה לסחוף בעקבותיו גם את ילידי המקום בני הדור השני. סביבו התלכדו כמה מתלמידי ישיבת 'תורה ודעת', שבהשפעתו גמרו אומר לפרוש כליל ולדבוק בחיי קדושה. אלו גידלו זקן ופאות; חדלו לענוב עניבות 'וללבוש שאר מלבושי גויים מיותרים'; לבשו קפוטות; חבשו מגבעות שחורות רחבות תיתורות; התעטפו בציצית ופרשו כליל מן התרבות האמריקאית - לא צרכו תקשורת, לא קראו עיתון, ולא צפו בסרטים. אפילו את ידיעתם בשפת האם אנגלית, ראו כנטל. דיברו וכתבו רק בשפת יידיש; התפללו בדבקות יתרה, והקדישו את כל עתותיהם ללימוד תורה וחסידות.

הם נותרו אמנם קבוצה קטנה, שהתרכזו בשכונת ויליאמסבורג שבברוקלין ושערב מלחמת העולם השנייה מנתה לא-יותר מכמה-מאות חברים, ואולם השפעתם הייתה מרחיקת-לכת. עצם קיומם, חייב את כל חרדי ארה"ב והגביה את רף ההשגות שלהם בהקפדה על שמירת המצוות. הם הוכיחו כי הפשרנות איננה בלתי נמנעת, וכי אדמת אמריקה, יכולה להצמיח פירות חסידיים, לא פחות מאדמת אירופה.

מרגלית-טובה, נאמרה בהקשר זה על ידי אחד מגדולי ראשי הישיבות בארה"ב, שקבע את מקום תפילתו בימות-החול בבית מדרשם של המלאכים. כשנשאל על כך מפי אחד האדמו"רים, השיב בנועם: "שמעתי, שכל מי שמגיע לאמריקה נופל ממדרגתו הרוחנית, החלטתי איפוא להתפלל אצל 'המלאכים' כדי שאשאר לכל הפחות 'מענטש'".

← הרב שהיה מלמד

ואולם, בכדי להתחקות אחר מקור השיטה הייחודית, ובכדי להבין היכן נילושה הדמות הגדולה, שומא עלינו לשוב אל העיירה הליטאית 'איליה', עיירה מתנגדית נודעת (לא מעט בזכותו של הגאון הנודע רבי מנשה מאיליה, תלמידו חביבו של הגאון מווילנא) ששכנה בסמיכות לוויילנא. שם, בביתו של המלמד החסידי, הגאון הצדיק רבי זלמן הכהן, נולד המלאך בשנת תרכ"ו (במקורות אחרים נרשם: תר"ט). [יצוין, כי שם המשפחה 'לעוין', שאף נחרט על גבי מציבת הרב, לא היה שם משפחתם המקורי, והאב רבי זלמן לא נקרא בו. רק בבואו לאמריקה, הוסיפו הרב, שחשש מרדיפת השלטונות על דבר בנו שברח מצבא רוסיה].

את משרת המלמדות, נאלץ רבי זלמן ליטול על שכמו, רק בשל עובדת היותו חסיד ליובאוויטש. שכן, לפי מדת גאונותו וצדקותו, ראוי היה להנהיג קהילה מפוארת, להורות בה הלכה ולדון בה משפט. ואכן, בתחילת דרכו, בטרם נמנה על קהל החסידים, היה רבי זלמן, רבה של העיר קריסלאווע והנהיגה ברמה. כך נמשך הדבר שנים רבות, שבמהלכן נקשר רבי זלמן בעמקי נפשו רוחו ונשמתו באדמו"ר רבי דוב בער, האדמו"ר-האמצעי-מליובאוויטש ז"ע ונעשה חסיד מובהק, בסודיות גמורה, מחשש שלא יבולע לו מבני קהילתו. לאחר פטירת האדמו"ר האמצעי, דבק רבי זלמן בחתנו וממשיך דרכו, האדמו"ר בעל 'צמח צדק' מליובאוויטש ז"ע, והיה לאחד מחשובי החסידים.

שש שנים, עלה בידו להסתיר את עובדת חסידותו ואת נסיעותיו לליובאוויטש, מעדת צאן מרעיתו בני קריסלאווע, שלא ידעו דבר. אלא שלאחר שש שנים, דלף איכשהו עניין החסידות, ועורר רעש בכל הקהילה. בבת-אחת, הפך לב הקהל לשנוא את המנהיג שהוקע לעיני-כל כחסיד מסתתר, דבר שהביא להצרת צעדיו, ואף להתנכלויות קשות לרב ולאנשי ביתו.

[כפי המסופר, באחת מנסיעותיו לליובאוויטש, התאונן רבי זלמן באוזני רבו הצמח צדק, על המרורות שמשפיעים אותו המתנגדים בעירו, אלא שהצמח צדק כלל לא ענה, רק הפטיר בביטול: "נ". להפתעתו, בשובו לביתו, נוכח לראות כי שקטה ההתנגדות, ואדרבה, לפתע החלו התושבים מכבדים אותו במידה כפולה, עד שחש כי הוא אינו מסוגל להכיל את הכבוד הגדול שמורעף עליו מכל עבר. נסע איפוא שוב לליובאוויטש, נכנס שנית אל הרבי והתנצל בפניו, כי הוא לא יכול לשאת את הכבוד הגדול הזה, ושוב השיבו הצמח צדק בביטול: "נ", ואכן בשובו לקריסלאווע, חדל הכבוד ושובה השנאה וההתנגדות כמקדם, אלא שבכל זאת, היה הדבר עדיף לו מהכבוד שבידו אותו].

משחדל להסתיר את חסידותו ונעשה אדוק בחסידות ובמנהיגה, גברה ההתנגדות והחריפה. הגיע הדבר לכך שפעם באסיפת טובי העיר, נמנו וגמרו את דינו של הרב שחייב הוא הלקאה ברצועה. גונב הדבר לאחניו של רבי זלמן, שמיחר לברוח מן העיר בטרם ילכד בעוון חסידותו. בבירחתו, מצא מקלט בעיירה וויאזנע (הסמוכה לאיליה), שם התגורר אחד מנגידי החסידות, שנודע בשמו ר' יוסלי וויאזנער, איש חסיד וירא אלוקים, שחפץ מלמד לבניו. מששמע על הרב הבורח, קפץ על המציאה, שיכנו בביתו וסיפק לו את כל צרכיו בריווח, ובתמורה, היה רבי זלמן מלמד את בניו. בוויאזנע, נפטרה אשתו הראשונה של רבי זלמן, ובה התחתן שנית עם זוגתו, אַם המלאך. לאחר תקופה נוספת, עקר רבי זלמן מבית הנגיד ועבר לאיליה העיר, גם שם השכיר את עצמו כמלמד תינוקות. כאמור, שם, באיליה, נולד המלאך.

מהתיאורים שסופרו על רבי זלמן, מתקבלת דמות של חסיד ליובאוויטש קדמון, גאון וחריף, שמוחו הרחב שליט על ליבו הגועש, וכל מורשי רעיונותיו דבוקים בדברי תורה ובמאמרי חסידות עמוקים. ואלמלי שכפוף היה לרבותיו הקדושים, ראוי היה בעצמו להיות רבי להמוני חסידים, בתורתו ובפרישותו.

על עבודתו בתפילה שהיתה בדביקות עצומה ובאריכות רבה, העידו אנשי ביתו וקרוביו. מדי יום, היה המחזה חוזר על עצמו. מיד בתחילת התפילה, כאשר היה רבי זלמן מתחיל לומר 'הודו', כבר היה שרוי בדביקות עצומה, עד שלא

ניתן היה לשאול אותו שום דבר. בשעת תפילתו, כל כך היה מופשט מחיזו דהאי עלמא, עד שלאחר התפילה, היו רואים אותו מתאמץ לשוב אל העולם. כמה פעמים, אירע שלאחר התפילה, שאל את בנו המלאך: "ילד מי אתה?" ורק כשהשיב לו הבן: בנך הצעיר אני, נזכר שאכן זהו בנו.

גדולתו ועוצם חסידותו, ניכרו גם בשעות לימודו הארוכות. שגם תורתו היתה נלמדת, באימה ויראה, ברתת ובזיע, כשכל כולו בוער כאש. כן היה הדבר גם כשלימד את תלמידיו, שלא יכול היה להסתיר את התגעשות לבבו. אותו לימוד בוער, הטביע חותם עמוק בנפשות הנערים, שלא שכחו את רישומו כל חייהם. לאחר שנים רבות, באמריקה, פגש פעם נכדו רבי רפאל זלמן (בן המלאך), איש קשיש בשם יוחנן שמעון, שהיה מתלמידי סבו רבי זלמן. הקשיש, שנטמע באמריקה ודבק באורחותיה הפשוטות, לא יכול היה להסיר מלבו את הרושם של אותו לימוד. לנכד אמר בהתרגשות: "דע לך, שאלמלי ה'אמר רבא' של סבך, הייתי משתמד זה מכבר. אלא שעד עצם היום הזה, כשאני נזכר בתואר פני סבך בשעה שלמד עמנו גמרא ותוספות, ביראה טהורה, אוחזת אותי יראה גדולה, שאינה מניחה לי ליפול". [אגב הדברים, סיפר הקשיש, כי מנהגו של רבי זלמן היה שלא לקבל יותר משלושה תלמידים לשנה אחת. ואולם, שכן הלימוד לכל תלמיד, עלה להון רב: חמישים רענדליך לשנה. איברא, שמשוף דבריו, התברר כי שווה היה הלימוד הרבה יותר, ורישומו נותר להרבה יותר משנה אחת].

בנו המלאך, היה מפליג הרבה בשבחו. אומר היה שמעולם לא שכח כלום מתלמודו, וברוב קדושתו אף לא נראה זבוב על שלחנו מעולם. והעיד הבן, כי בילדותו לא ראה #מעולם# את אביו ישן. וסיפר, כי בהיותו ילד, לא ראה בכך משהו חריג, לתומו סבר שכל האבות אינם ישנים, וכל עניין השינה נוהג רק בשנות הילדות. ואולם, לדאבון לבו, לא רק שינה לא ראה אברהם בער הקטן אצל אביו; גם בכלל לא זכה לראותו הרבה, כי בהיותו ילד קטן כבן אחד עשרה נפטר האב והותירו לבדו לאמו.

←קבלה מחב"ד'ניקעס בעלי-רוח הקודש

לרבי זלמן המנוח הטרי, היה חבר נאמן, ורבי זושא קוריניצער שמו. רבי זושא כרעהו, גם הוא חסיד ליובאוויטש חריף ובעל-מדדיגה. מפורסם היה מאוד ביושר הבנתו בספרי חסידות, ואף היה לומד שיעורים בספר התניא, עם הבחורים משיבתו של החסיד הנודע רבי הלל מפאריטש זצ"ל, מחשובי תלמידי האדמו"ר האמצעי והצמח צדק, שחיבר ספרי חסידות וקבלה עמקניים וחשובים.

עתה, עם פטירת רבי זלמן הכהן ידידו של רבי זושא, עבר בנו היתום חיים בער לגדול תחת חסותו, וכל ימיו ראה בו הרב המלאך את רבו בחסידות. לימים, ברצותו לתאר את רבי זושא שבצילו עשה את שנות ילדותו, היה מספר מעשה נורא הוד שאירע לו עמו, וממנו ניכרת מדרגתו ו'כח-ההרגשה' שבו ניחן רבי זושא מורו וחונכו: פעם אחת, בפתע פתאום נכנס רבי זושא בבהילות לחדר שבו שכב הילד היתום אברהם בער. בלא אומר ודברים, ניגש אל המיטה שעליה שכב, ומשך אותה ואת הילד שעליה, לצד השני של החדר. לא עברו רגעים אחדים, סיפר הרב לימים, ולבנת-אבן נחתה מהתקרה אל המקום שבו שכב הילד לפני כן. הילד, שהתרגש והתפעל מרוח הקודש הגלויה, שהצילתו, הציע בתום ילדותו לרבי זושא לספר את הנס ברבים, למען יידעו כולם כי איש קדוש הוא מחנכו האומן. אלא שרבי זושא הטיב מיד ללמדו ולהעמידו על יסוד עבודתו החסידית: "זה הזמן שלך להתחיל לדעת, לראות, להבין ולהחריש".

ביתו של החסיד רבי זושא, היה בית ועד לחשובי חסיד ליובאוויטש, שהיו מתכנסים שם ומדברים דברים עמוקים מכבשונה של החסידות ומרזי הקבלה. דברים עמוקים, שלא כל מוח יכול לעכלם ואין ראוי לאומרם בפני כל אדם. והיה הנער היתום אברהם בער, כוסף ומתאוה לשמוע את עומק שיחתם, לרדות מדבש חסידותם העמוקה, אלא

שהקנים שחוששים היו על דבריהם שלא יושמעו למי שאינו נאמן עליהם כחכם-מבין ושומר סוד מופלג, לא רצו להניח לו לבוא בחבורתם. אלא שהנער הצעיר לא נתן מנוח בהפצרות והבטחות, שהדברים לא יוגנבו חוצה, לאחזן זרה. משנלאו החסידים לעמוד בפני תחינותיו, הציע אחד הזקנים מבחן שבו ינסו את הנער הצעיר, לבדוק את 'כח המעצור' שלו, אם כבר הבשיל כדבעי. כך עשו: קראו לנער, והורו לו להפשיט את אנפילאותיו. על רגלו החשופה העבירו ברכות נוצת-אווה, ובדקו את יכולתו לעמוד בגירוי ולא להסיט את רגלו כמלוא-נימא. כך רגעים אחדים, הולך הקשיש את הנוצה על הרגל, ורק אז, לאחר שעמד בנסיון בגבורה ולא הזיז רגלו, הותר לנער לבוא אל חדרם, להשתתף בשיחתם, לחתות גחלי-חסידות מן השמועות המעוכלות-הפנימיות, שנחתו משולחן רבותיהם ולמעלה.

בנוסף לתקופת מגוריו בביתו של רבי זושא קורניצער, עשה הנער היתום תקופה אצל חסיד נוסף, גם הוא מידיד אביו המנוח, היה זה החסיד המפורסם רבי זלמן בוליער זצ"ל, איש אשר עליו העיד הרב לימים, שהיה בעל רוח הקודש. על ידידי האב גם נמנה החסיד החב"ד המפורסם רבי דוד צבי חן זצ"ל, שאף מדובשו רדה המלאך.

בדבריו, היה הרב רגיל לומר, כי את הדבר: "יש לי בקבלה מחב"ד ניקעס בעלי רוח הקודש", כפי הנראה, כוונתו לאותם חסידים דגולים, שבצילם עשה את שנות נערותו, ומהם ינק את דרכו. [זהירותם של אותם חסידים ושמירתם שלא לגלות רזים, נשתמרה גם היא כל ימיו, והפכה לקניין בנפשו. באוצר איגרותיו, ניתן למצוא את עמין הזהירות והשמירה. לדוגמא, במכתב לבנו (מכתב לז) כתב: "לא כל מה שיודעים מגלים, לפעמים אי אפשר ולפעמים אסור, מה שכן אפשרי לגלות אז רק ברמז בלבד". ובמכתב אחר (קצה): "ואכפול להודיעך שלא כל מה שיודעים מותר לגלות, מעוכבים באזהרה גדולה ונוראה מלגלות, זולת בדרכים כאלה להעיר ולעורר".]

באותו פרק, החל גם להסתופף בצל אדמו"ר חב"ד הראשונים. טלטל עצמו בדרכים ויצא לדבוק בצאצאי רבו של אביו הצמח צדק ובתלמידיו. בשנות צעירותו עוד הספיק להסתופף בצילו של האדמו"ר המהר"ש מליובאוויטש זי"ע, ולאחר פטירתו אף פקד לתקופה ארוכה את בית בנו האדמו"ר הרש"ב זי"ע, שממנו קנה דרכי העבודה והחסידות. [יצוין, כי אף היתה תקופה, שלמד בחברותא עם בן הרבי, מי שלימים התפרסם כהאדמו"ר הרי"צ זי"ע. כפי המסופר, היוזם את הלימוד המשותף, היה אביו האדמו"ר הרש"ב, ואין כאן המקום להעמיק בעניין].

לשנים סיפר, כי בליובאוויטש, בבית-רבי, נמצאו התפילין שהיו שייכות לראש השושילתא האדמו"ר הזקן זי"ע. והיו החסידים משתוקקים לזכות להניחם לשעתא-חדא, למען ילמדו ליראה ויחיה שם השם נקרא עליהם. אותה זכה, ניתנה ליחידי סגולה שראויים היו לה, וגם להם ניתנה ההזדמנות רק פעם אחת בלבד. והיו החסידים שזכו, מעידים כי בשעת ההנחה חשו ברוח טהרה ובהתעוררות מיוחדת. ובהגיע תור המלאך לבקר בליובאוויטש, לא ביקש להניח את התפילין. משום שלא רצה לקבל התעוררות חיצונית, כי רק בהתעוררות פנימית שבאה על ידי עבודה וליטוש עצמי חשק. ואולם, באותה הזדמנות זכה לזכיה שהיתה חשובה בעיניו עשרת מונים. היה זה כשקיבל לידיו את גוף כתב-היד של הספר 'תורת חיים', מכתיבת יד קדשו של האדמו"ר האמצעי, זכה ללמוד בו בדחילו ורחימו. [יצוין, כי הספר לא הודפס, כי אם בחלקו, על בראשית ושמות. וגם אותו חלק שנדפס, נערך על פי פוטוגרפיה מכתביו של ר' שמואל המעתיק].

לצד נסיעותיו להאדמו"ר הרש"ב, אף פקד את ביתם של שאר האדמו"רים מגזע ליובאוויטש, וביניהם את נכד הצמח צדק, האדמו"ר רבי שלמה זלמן בעל ה'מגן אבות' מקאפוסט זי"ע, שבצילם חמד וישב ובאורחות צדקתם דבק כל הימים. [בכמה מקורות, מצאתי שהזכירו שנסע לבן# הצמח צדק האדמו"ר רבי יהודה לייב מקאפוסט זי"ע, ואף האריכו לעסוק באורחותיו הנעלים כמו בבגדי הלבן שעטה לגופו, אלא שכל זה אינו עומד במבחן המציאות. בהתחשב בעובדה שהמהר"ל מקאפוסט נפטר בתרכ"ז, בעוד שהמלאך נולד - לכל המוקדם - בתר"ט, והיה אז ילד צעיר ממש. נראים הדברים, כאשר כתבנו, שהכוונה לבן המהר"ל, רבי שלמה זלמן].

ואולם, עם שהרבה הסתופף בצל אדמו"רי וחסידיו חב"ד, ואף שכל ימיו לא חדל מללמוד וללמד תורת חב"ד, לא תפס את עצמו כמי שיודע את מהות תורת חב"ד בעומק פנימיותה, דבר שלהבנתו, שייך היה רק בדורות הראשונים, ובמנינו מועטים הזוכים לירד לעומק-עומקה של שיטה נעלית זו. באותו עניין היה אומר: "חב"ד/ניקעס?!", הלוואי שנהיה נה"ס/ניקעס. (=בעוד שראשי התיבות חב"ד, רומזים על המוחין ח'כמה ב'ינה ד'עת, הרי שנה"ס הם המידות: נ'צח ה'וד י'סוד מ'לכות), וביאר את דבריו: הלוואי שנהיה מהרים במעשה דיבור ומחשבה, הגם שזו דגה פחותה מלעבוד את ה' בחב"ד, ולוואי שנהיה שלמים לכל הפחות בעבודה זו. (רעיון זה אף הובע בכתביו בפירוט וביתר חריפות, ואין מקומו כאן).

[ככלל היה מגנה את העיסוק בעניין מחלוקת החסידים ומתנגדיהם. לבד מהתנגדות הרעיונית, אף סבר כי יש בסיפור העובדות, בלבולי שמועות וכזבים. מעניין להעתיק את דבריו (מכתב פה) הנוגעים לסיפור מעשה, שעצם התרחשותו נתון במחלוקת (כידוע למתעניינים), שבו פסק המלאך כי לא היה דברים מעולם: "עוד מה שראיתי להודיע אשר אחד מירושלים ת"ו החזיר והדפיס קונטרס ויכוח הגאון משעפעטיווקע עם הגאון נודע ביהודה, וזה המעשה עוד ראיתי כד הוינא טליא, וגם אז נודעתי שהדברים בדויים. אולם עתה ידעתי בהרבה ראיות ומופתים חותכים שלהד"מ, רק שאחד מהמחודדים מחסידי אוקריינא המציא את הספור, וכל אחד יוכל להכיר מתוכו שהסיפור מזויף, שכל הדברים הן המה בתכלית הקטנות נובעים מכח המדמה לבד.

"וזה נאות לנערים מבני הצעירים משיבת מתנגדים או אפילו מהמכונים חסידים-דעתה, להשתמש במעשה חדודים הלצים ופשטליך המתילדים עם ההתפעלות בשריי לבד, אשר לא שייך כל זה לגדולים, ובפרט לגאוני עולם האדירים האלה בעלי מוח, ושכלם שכל-נבדל, והיודע אפילו מעט מן המעט מחכמת הנודע ביהודה, וכן מרוממות הגאון משעפעטיווקע, יבין שלהד"מ. ורק מיעוטי שכל החרים להם מהו גדלות, ובפרט גאון מהו גאון, ידמה שכנים הדברים הבדויים, שהן רק להלהיב הלבבות הנמהרים להמשיכים ולעשותם חסידים כמוהם".]

←שישים שעות-לימוד רצופות

לצד השתלמותו בעבודה ובחסידות, ביגיעה ובהסתופפות בצל החסידים, הרבה יגיעה וסקידה בלימוד ש"ס ופוסקים, בהתמדה מופלגת שהוציאה לו מוניטין בכל סביבתו. וכל ימיו היה ידוע ומפורסם בגאונותו המבהילה, שידע את התורה לעומקה והיקפה.

את תורת הנגלה, קנה באותו פרק מהרב הגאון רבי ראובן ארסיסלובער זצ"ל, שאותו עשה לו רב מובהק. לימים סיפר, כי לפני שהחל לקנות תורה מפי רבי ראובן, היה חוכך בדעתו ומתלבט אצל איזה גאון ילך ללמוד. התחבט האם ללמוד אצל רבי ראובן ארסיסלובער, או אצל הגאון המפורסם רבי יצחק אלחנן מקובנה זצ"ל, והתקשה לבוא לידי הכרעה. בסופו של דבר, שיגר מכתבים אל שניהם, ובו ביקש לפרש לו את דברי הב"ח במקום פלוני שבחלק יורה-דעה, ועל פי התשובה ששיבו לו, קיווה לדעת מי מתאים יותר לסגנונו ומי יידע להלך כנגד רוחו. בסופו של דבר, היתה תשובת שני הגאונים דומה ומכוונת בדיוק מושלם, אלא שכל אחד כתב את הדבר בסגנונו שלו, ורק חילוק אחד מצא, שרבי ראובן השיב בסגנון קצר יותר, ובשל כך גמר אומר ללמוד בדרכו הקצרה. [כעבור שנים, הוסמך להוראה על ידי הגאון מקובנה, שוחח עמו בלימוד והתפעם מעוצם ידיעתו].

את מתיקות הלימוד של רבי ראובן, היה המלאך מרבה לתאר. והיה מספר, שבשעה שקרא את פירושי התוספות, היו עיניו זולגות דמעות מרוב תענוג ונפש-שוקקה. מתחילה סבר שרובן, רבי ראובן, הינו מתנגד מובהק לחסידות וחסידים, עד שפעם אחת בערבי-פסחים, נקרא התלמיד לסייע במקומו ספריו של רבי ראובן. בעודו עוסק בריקון

תכולת המדפים על מנת לנקותם, מצא לפתע, מוחבא בין הספרים, את הספר 'ליקוטי תורה' של האדמו"ר הזקן, שהוצנע במכוון. כשהוא מחווה בידו האוחזת בספר, שאל את רבי ראובן: "קאנטרעבאנד?!" (= סחורה מוברחת), - כלומר, האם הספר נחשב כסחורה שאסור למוכרה או לסחור בה?... הרב שנתפס בחסידותו, מיהר להתחנן לתלמיד, שלא יגלה את הדבר לאחרים.

מנעוריו, משנות ילדותו ממש, החלה ניכרת מידת ההתמדה המופלגת, שבה התייחד כל ימיו. שעות-שעות של יגיעה בתורה מתוך ריכוז-מחשבה בלתי נתפס, מילאו את רוב ימי חייו הארוכים והגדושים. רוב שעות יממותיו הוקדשו כליל ליגיעה בתורה, על כל רבדיה, והיוו תחליף לכל מנוחה או צורך גופני אחר. שווים היו הלילות והימים, ליגיעתו בלימודיו, בנדוד שינה ובחיסור אכילה ושתייה.

יצוין, שבשל התמדתו הבלתי-נתפסת, נקרא לראשונה בתואר הייחודי 'המלאך'. היה זה מיד לאחר נישואיו, בטרם נודע לרבים. כפי המסופר, חמותו היא שקראה לו כך, מאחר שנוכחה לראות שאין לו פנאי לחתנה לאנשי-ביתו, משום שעוסק הוא בתורה בהתמדה עצומה, לילה ויום לא ישבות, היתה 'מתאוננת' באוזני מכריה, כי אינו הוא כבן-אנוש, 'מלאך' הוא, "ער האלט אין איין לערנען" (כל הזמן מצוי הוא בליבו של לימוד-אחד-ארוך). הגדרתה עשתה לה כנפיים בעיר, ומאז היתה 'תופעת' התמדתו, מביאה את הבריות לכנותו 'מלאך'.

בימי חול, היה מסתפק בשלוש שעות של שינה, שהספיקו לכל יממת-ההתמדה הבאה, והיה בהם די לרענן את המוח שהתמלא בדברי תורה וחסידות. דגש עיקרי ניתן על ה'רציפות', שלא יהיה הפסק בין השעות לא בדבור ואף לא בהפסק מחשבה.

את לימודו היה פותח בשעות המוקדמות של לפנות הבוקר. כפי שהיה מעיד בנו, ר' רפאל זלמן, שהיה מספר: "מאז שהנני זוכר את אבא מארי, זכור אני שהיתה לו קביעות בכל יום ויום בבוקר, בשעה 4-5 לפני שהלך למקווה ולתפלה, ללמוד בקול בספר המצות להרמב"ם ז"ל עם הרמב"ן ומגילת אסתר, וכמה פעמים למד זאת עימי גם כן. ואמר לי על לימוד זה: "ס'איז זייער א פעטער לימוד" (=זהו לימוד שמן ורווי למדי). והיה הלימוד נמשך עד השעות הקטנות של ליל המחרת.

בזמנים המקודשים, בשבתות וימים-טובים, כלל לא עלה על יצועו. כל המועדים היו קודש קודשים, לעסק בתורה ובעבודת השם. מיד לאחר שסיים את סעודת ליל-שבת - שבה היה מקצר - היה קם ממקומו, נעמד על הסטנדר שבצד החדר, וכך היה ניצב על משמרתו עד לבוקר המחרת, עמידה של שלוש-עשרה שעות-רצופות. [בשנותיו הראשונות, כשעוד היה ברוסיה, שבה השקיעה מוקדמת וליל-השבת ארוך ביותר, היתה העמידה מתארכת לשש-עשרה שעות תמימות]. באותן שעות, לפעמים ראו אותו שותק, כנראה שהיה עסוק ב'התבוננות' מעמיקה, בריכוז כל המחשבות והחושים. כשהאיר השחר - בסביבות השעה שש - היה מתנער מעמידתו, ובנשימה אחת, מתיישב בשולחן ומתחיל ללמוד בקול את המשך סדריו. לעיתים רבות, היה בנו קם בשעה שבע ומוצא את אביו באותה תנוחה שראהו אמש לפני השינה.

ראויים הדברים לבוא כלשון שנכתבו מפי בנו, ררפ"ז: "אני זוכר את אבא עוד ברוסיה, מסיים את סעודות השבת בשש בערב (לא היה מאריך בסעודה). לפעמים היה נעמד ללמוד על הסטנדר עד השעה שש בבוקר בלא לנוע. ופעמים היה עומד על רגליו מאחרי הסעודה כל הלילה אצל התנור עמוק במחשבותיו עד שעה שש בבוקר. ובדרך כלל היה גם נר קטן דלוק בחדר. ולפעמים היה מעיין גם בספר מזמן לזמן. אמנם בדרך כלל היה הכל במחשבה בריכוז עצום. משהאיר היום ישב אצל השולחן ולמד בקול". לימים סיפר הבן ררפ"ז, כי בהיותו ילד, התארח פעם בשבת אצל משפחה אחרת. לתדהמתו, ראה שאבי-המשפחה פונה לישון בליל שבת. "בטוח היית", אמר לאחר מכן, "שכל האבות לא ישנים בשבת".

מקורות נאמנים מספרים על מבצע התמדה מרהיב, שהיה נוהג המלאך בקביעות בצעירותו, ללמוד שישים (!) שעות-רצופות בלא לתת תנומה לעפעפיו לרגע. את הסדרה הזו היה פותח בבוקרו של יום חמישי, והיא נמשכה עד למוצאי שבת עם הפסקות לתפילות ולסעודות-שבת-קצרות בלבד. כאשר היתה שבת חלה בסמיכות ליום טוב, לא היה שוכב לישון יומיים, כן היה גם כאשר היו שני-מי-יום-טוב (של גלויות) חלים סמוך לשבת, שלא היה עולה על יצועו כל שלושת הימים והסתפק בנמנומים קלים וארעיים. אכן היה לימודו מלאכי.

הפלא הגדול ביותר, שהרעיש את תלמידיו ומכירי דרכיו, היתה העובדה שלמרות מיעוט השינה הקיצוני, מעולם לא ראוהו מפהק ואף לא הכירו בסימן חולשה אחר, אדרבה, תמיד היה ערני וחד-מחשבה, רענן בתכלית. עדות הדבר מצויה גם ברשימות מפי תלמידו המובהק וממשיך דרכו בהדרכת הקבוצה, הרב רבי יעקב שור זצ"ל, שתועדה בספר 'שלושה מאמרים', שהרבה מהכתוב כאן נלקח משם): "סיפר רבי יעקב ז"ל: שמעולם לא ראה על הרב זצ"ל שום כבדות. לא ראה אותו שיפהק (גענעצין בל"א). יתר על כן, אם היה מדבר עם התלמידים וראה את אחד מהם מפהק (גענעניצט) היה מפסיק מלדבר אליהם".

יצוין כי את חיסור השינה והסגופים, תבע רק מעצמו, בעוד שלתלמידיו שומעי לקחו לא הציע לנהוג כך, וכפי שכתבו תלמידיו, לא היה מסוגל לראות תלמיד מפהק ועיף. יחד עם זאת, לעיתים היה סונט בתלמידים על ריבוי שינה בהפרזה, אך מעולם לא הציע לבטלה בקיצוניות כדרכו. להם היה אומר: "לנום חמש שעות ביממה – מוכרחים; שש שעות – צריכים; על שבע שעות – ניתן להתפשר; מעבר לכך זו כבר לא שינה כי אם תרדמה מיותרת".

←זוהר בנדוד עריסה

עם שעז היה רצונו לעסוק אך ורק בדברי תורה, והעפיל בהתמדתו לדוגות-שיא, לא בנקל בא לו הדבר. באותם שנים נטרד בכל מיני טרדות, החל מטרדת רבנות עיר מולדתו איליה ועד טרדות של נדודים, מחמת מלחמות ופוגרומים שמצאו את בני ישראל.

[דוגמא לדבר מצויה בספר 'רשימות דברים' (עמ' 230 במהדורת תשס"ט) שם מסופר בשם הר"י חיטריק, שראה את המלאך גולה ונודד בעת המלחמה בעירו: "כשלמדתי במערכת שעדרצין בשנת תרע"ז, בא המלאך על שבת קודש לשעצדיו, להיות שאז היתה המלחמה הראשונה ועירו איליה היתה במערכת המלחמה, ונעשה המלאך פליט וחזר בעיירות של חסידים להיות לו לאחיעזר ולאחיסמן"].

באגרותיו, כאשר היה מייסר את שומעיו בדבר החיוב והתועלת לעסוק בתורה בהתמדה רבה, היה מביא את שנות נעוריו לדוגמא. בקוצר מילים היה מספר על העמל התורה העצום שהיה לחלקו בצעירותו, בלמדו להם, ששנים אלו הם-הם המפתח והיסוד לגדלות רוחנית והצלחה רוחנית לכל החיים.

כה כתב לבנו (מכתב א'): "#בהיותי צעיר לימים לא האמנתי במתיקות נועם הבלי חמדות העולם ותענוגיו, כי אם השקידה בתלמוד ומפרשיו בפה מלא, ובכל לבי למדתי זולת במקום ועת ההכרח בטלתי, וגם אז הרהרתי בהם, וכל שכן לעת עתה"##.

במכתב אחר (מכתב ס"ו) מספר הוא לבנו, על התמדתו והשגיו בשנות אברכותו, שבעוד ידו האחת מנדנדת את עריסתו ידו השנייה אווזת בזוהר ועיניו וליבו שם: "#הייתי לומד אלפס עם הר"ן, כמעט עד שידעתי בעל פה, וכשנדנדתי אותך למדתי זוהר הקדוש עם שארי לימודים, מלבד השיעורים הקבועים בגמרא ותוספות ופוסקים"##.

בתוך הכתבים, אין הוא חדל להתאונן כי לא היה זה מספיק, ועתיד הוא ליתן את הדין על עוד שעות שאולי יכול היה לנצל. כך בתוך מכתב ארוך שפתיחתו עוסקת בגדלות הלימוד בימי הנעורים:

הרי כמה יקר ונעים ונחמד ימי הבחרות, שאפילו התנאים והאמוראים הקדושים והטהורים התאוננו על ימי הבחרות, וכל שכן וקל וחומר בן בנו של קל וחומר לבלתי-תכלית, אנשים כמוני. #שאני הגבר, העני בדעת, גם אני מרגיש את יקר תפארת גדולת הינקותא דאזלת ממני, שאף שלא הייתי מתמיד גדול מכל מקום היתה היכולת בידי לנדד שינה מעיני ולשום לילות כימים לעסק בחכמת התורה איזה שעות רצופות מידי לילה בלילה.

"גם בעתות של זעם וצרה מחוסר לחם ורדיפות משונות ועם כל זה לא מנעתי את עצמי מלהעמיק בלימוד התורה, ומכל שכן בעת ההרווחה, בהיותי בביתי עצרתי את עצמי בכל חושי מלעורר את גופי # (לתאוותיו), #ועשיתי כמה תחבולות משונות שאהיה נקי וטהור כדי שאוכל ללמוד בהתמדה, גם בהיותי במקומות בבית גבירים אחדים המלאים עליזות ושמחת החיים, ואז הייתי לערך שלשים ופחות, ומכל מקום לא הנחתי את מקומי השייך לי רק לעסק בתורה בעתות הפנאי ממלאכתי. ועם כל זה ידעתי שלא יצאתי ידי חובתי מה שהייתי יכול ללמוד יותר ויותר, ועל זה ידוה לבי ועיני מיחלים לה' שישלח לי" #.

במכתבו ובדבריו לתלמידיו, כי בניגוד למה שסבורים הכל, גם יצר הרע היה לו ככל אדם. הנפש-הבהמית ועייפות-החומר, לוחמים היו כנגד התמדתו ומטרידים את דעתו בכל מיני טרדות, ורק במלחמה ויגיעה עשה לו תחבולות להינצל ממזימתם.

כך כתב לבנו (מכתב קפו): "ולא נעלם ממני העכבות והמניעות שיש לך על זה מבית ומחוץ, אמנם זאת תורת האדם בעולם להיות תמיד במלחמת היצר הרע, ומה נעים גורל האדם הזוכה להתגבר על תאוותו תאוות הגוף הנגוף ומזהם ומשועבד לתאוה כסוס ממש ... והאדם הוא יותר גרוע .. כי אם אשר בתורת ה' חפצו, הוא דוקא זוכה להיות מתואר בשם 'אדם', אבל בטבעו הוא תמיד חשקו לתאוה יבקש להיות נפרד מהשי"ת ולמלא תאוות ... המותרת לו לפי עניות וקוטן דעתו הנמוכה ... והזוכה להתגבר הנה יכול בקלות למצוא זמן לעסק בתורת ה' אפילו הטרוד ביותר בעסקיו.

#ואין חכם כבעל הנסיון, שגם הכותב האגרת הלז היה גם כן אברך ועוד היה יותר צעיר ממך ולא פירגן לעצמך כמה שאתה מפרגן לעצמך, והיה לו גם כן מסית ומדיח כדרך הטבע, ואף על פי כן שם כל מעיינו אז רק בלימוד התורה ובעינה בכל כח ועוז, ואפילו בזמן שהיה מושכר ברשות אחרים, כי זה תלוי בבחירה ו"ל" #.

עניין היגיעה עד קצה היכולת, היה נקודת היסוד בהדרכתו לתלמידיו. כאשר עוד נחזה, ייחודם של קבוצת המלאכים שהודרכה על ידו היתה בכך שחבריה לא היו בני-ענק, אדברה, רובם ככולם, הגיעו ממשפחות אמריקאיות פשרניות ומתירניות, ורק ביגיעה קיצונית כהדרכת המלאך, עלה בידם להעפיל לדרגות נשגבות בתורה ועבודה.

מרבה היה המלאך לעודד את תלמידיו באומרו להם, כי כל גדלות האדם בתורה ועבודה, תלוי אך ורק ביגיעה והתמדה, ואין הדבר תלוי בכשרונות ותנאים-מוקדמים. והיה מביא להם דוגמא מוחשית, מהיכרות אישית שהיתה לו עם קצב אחד, שנפשו חשקה בתורה, ובהיותו כבן שלושים, החל להתמיד בתורה ביגיעה רבה, עד שזכה להיות תלמיד חכם מופלג ונהיה רב באחת העיירות. והיה מספר על מקרים נוספים כיצא בזה, שקיה-מוח הגיעו להשגים בלימוד.

את דבריו היה מסייג ומלמד לתלמידים, כי לא בימים-אחדים ניכרים ההשגים. יש צורך להתאזר בהרבה סבלנות ואמונה, עד שרואים בחוש את ההצלחה הגדולה. להמחשת דבריו היה ממשיך את הדבר, לאותו איש נבער שקנה פרה במטרה לפטמה לשומנה ("צו פיטערן און פעט ווערן"), והיה האיש ממשש את פרתו בכל יום לראות אם כבר התפטמה. עברו כמה ימים בודדים, והאיש-הממשש שהתאכזב לראות את פרתו שעדיין לא השמינה, מכר ברוב זעם

שהגחיק את כל שכניו ומכריו. והיו קרוביו מסבירים לו: 'לא זו דרך הפיטום, אתה עליך לעשות את שלך לפטם את הבהמה, והתוצאות בוא יבואו במשך הזמן'. כן הדבר, היה מסיים ומלמד, גם בעבודת ה'. אין לעובד לבדוק את עצמו בכל-עת הגבהה קומתו ואם חל בו שינוי לטובה. לא עליו המלאכה למדוד, רק יעשה את שלו בתורה ובתפילה ביגיעה, וברוב הימים יראה ברכה מרובה בנפשו.

←התכת-סוגיות

ואכן היגיעה העצומה ושעות ההתמדה הרבות, הניבו פירות של גאונות בלתי-נתפסת, של שליטה עצומה בכל חלקי תורה, בנגלה ובנסתר, בראשונים ובאחרונים, בספרי מוסר ויראה, בחקירה וקבלה, את הכל ידע בבקיות שליטה מופלאה, שממדיה הבהילו בעוצמתם.

הגיעו הדברים לכדי כך, שיכול היה לציין בפירוט מרבי, על כל מאמר היכן מצוי הוא בדברי חז"ל, באיזה עמוד ובאיזו שורה בדיוק. פעם כאשר נשאל על ידי תלמידו הרב יוסף פלאהר זצ"ל, בבקשה למראה-מקום בדברי הראשונים, השיב על-אתר בפני כל התלמידים: 'הדבר כתוב בפסקי הרא"ש, בדף פלוני' ואף נקב את מספר השורה שבה מתחיל העניין. כשראה שהתלמידים מתחילים לספור את השורות, למצוא את המקום, אמר להם: 'אם קשה לכם למנות, יכולים אתם למנות מסוף העמוד, שמשם יש רק שמונה שורות למנות'.

בפעם אחרת נכנס אצלו 'למדן' אחד, לדבר עמו בלימוד. בתוך הדברים, אמר הלה חידוש מחודד, מבלי להזכיר את שם-אומרו. אלא שבתוך כדי תשובת רב לתלמיד טועה, נוכח הלה לראות שמעיני המלאך לא נעלם החידוש ומקורו המידח. בביטול פטרו הרב, כשהוא תמה: "כלום, חשבת שתוכל לתפוס אותי בשיטקל פני-יהושע בכתובות?".

שיטה ייחודית היתה לו בדרך-הלימוד. שיטה שהיה מכנה בלשונו 'התכת הסוגיות', ההולכים בדרכה התבקשו לקשר ולהתיך את כל סוגיות המסכת בקשר-דאורייתא, זו אחר זו, להבין את הקשר שביניהם ואת שייכות הרציפות, אף במקום שדומה כי אין קשר בין הדברים. לשיטתו, זו ההבחנה האמיתית לגדלות בתורה, ובזה נמדד מידתו של גאון. בהקשר זה, היה מציין את הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין ז"ע, שברוב גאונו היה יודע ללמוד בשיטה זו. (עוד הדרכות רבות, ייחודיות ומועילות בדרך הלימוד שעשויה לגדל תלמידי-חכמים, היו לו. החפץ ללומדם על מנת לקיימם, יוכל להגות בהם אי"ה בספר מיוחד שעתידי לראות אור בקרוב).

גאונותו ועוצם ידיעתו, הדהימה גם את גדולי הדור שעמם בא במגע. לרוב חריפותו ובקיותו, חביב היה גם על גאוני ליטא שהיו מתעלמים מחסידותו ונהנים לשוחח עמו בלימוד. בין מעריציו נמנה גם הגאון הנודע רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנא זצ"ל שאף עיטרו בסמיכה לרבנות. היה זה כאשר נפגשו פעם, והחלו לפלפל בדברי תורה. הגאון, שנוכח בעוצמתו התורנית, שאל את המלאך, האם הוסמך בעבר להוראה, משהשיב בשלילה, אמר לו רבי יצחק אלחנן: 'אברך אשר כמולם ראוי צריך סמיכה', והוסיף להבטיח 'זה יגיע לשימוש'. על אתר בחן את ידיעתו וכתב לו סמיכה. ואכן, כאשר דיבר הגאון, באה ההסכמה לשימוש כאשר התמנה המלאך כרב של איליע עיירת מולדתו. [וכל ימיו היה המלאך משבח את יראתו וחוכמתו של הגאון מקובנא. פעם בהיותו באמריקה, התפאר בפניו צעיר, שלומד הוא במוסד הקרוי על שם הגאון מקובנא. לשמע הדברים, נרעש למחות על כך, ואמר: "את רבי יצחק אלחנן הכרתי הוא היה ערלעכער איד, ולמוסד שכזה אין כל שייכות עמו".

גאונותו אף פתחה בפניו את ביתו של שר התורה הגאון רבי חיים סולוביצ'יק מבריסק זצ"ל, שהיה מכבדו בכל מיני קירוב וחרבה השתעשע עמו בדברי תורה. כדי כך הגיע בקרבתו, שאף כמה פעמים היה הגאון מבריסק, מעלה בפניו

קושיות והתחבטויות שהתקשה בהם בסוגיות הש"ס ובספרי השקפה וחקירה, ויחדיו היו מתאמצים ליישב כל תסבוכת. לא פעם אירע, שבבואו אל הגאון מבריסק, היה הגאון מוציא כל איש – ואף את תלמידיו הקרובים ביותר – מעליו, ונותר ביחידות עם המלאך בדלתיים סגורות.

יסופר כי באחת הפעמים, לאחר שפרס בפניו הגאון מבריסק מהלך מורכב ועמוק בספר מורה נבוכים אשר פתרנו לא נמצא; התאמץ המלאך ימים רבים עד שעלה בידו לסלול דרך בסוגיה הסבוכה. לשמע דבריו, הביע הגר"ח התפעלות ושאל לו מהיכן בא לו כוחו הגדול. המלאך שביקש לנצל את ההזדמנות השיב: "הוגה אני בתורת חב"ד, וממנה בא לי כוחי". אלא שהגר"ח דחה את דבריו ואמר: "ניין, נישט מתורת חב"ד, נאר ווייל איר זענט א גאון", (=לא, לא מתורת חב"ד, אלא מרוב גאונותך)". והיה המלאך מקלס את התעקשותו של הגר"ח שלא להיות מושפע ממנו בענייני חסידות. לתלמידיו הורה, כי יש ללמוד מכך, כי אין לו לאדם להתפעל ולסטות מדרך אבותיו שבה גדל והודרך.

כרבו הגדול, כן נהג גם תלמידו, הגאון הנודע רבי ברוך בער ליבוביץ זצ"ל שחרד לכבודו של המלאך, והיה מכבדו בכל דרך. כאשר ביקר רבי ברוך בער בארצות הברית, פקד את ביתו של המלאך ונכנס אצלו כתלמיד אצל רב. כאשר נשאל מה ראה על ככה, השיב בסילודין: "אני לא הייתי יכול לגשת אל הרבי (הגר"ח מבריסק) לדבר עמו מתי שרציתי, אבל לו (למלאך) היה הרבי נענה תמיד. והיה מסתודד עמו ומלבן עמו עניינים במורה נבוכים ("געשושקעט אינעם מורה").

ואף המלאך היה מונה את שבחו של רבי ברוך בער ומפלי את צדקותו. פעם אף אמר: "ברור הדבר ואפשר לראות עליו מיום עמדו על דעתו, לא הסיח דעתו מתורה (נוסח אחר: פניו מעידות בו שאין הוא מסיח דעתו מהקב"ה). בהזדמנות אחרת אף העיד על עיניו ששמורות הן מראות ברע.

הרבה ניתן להאריך ביחס הקורבה והערצה ההדדית ששררה בינו ובין גדולי ליטא. שהרבה דברי-חפץ נמסרו בפגישותיו עם גדולי הרבנים וראשי הישיבות, כמו הגאון רבי מאיר שמחה מדווינסק; רבי נפתלי טרופ; רבי משה מרדכי אפשטיין ועוד רבים שעמם בא בשיחה של תורה והשקפה, והערצתם אליו לא ידעה גבול.

גם גדול הדורות, מרן בעל החפץ חיים מראדין זצ"ל, לא כלא את הערצתו הבלתי שגרתית לגאונותו של המלאך. פעם אף אמר לבנו של המלאך, רפ"ז שבא לשאול את חוות דעתו על הנסיעה לאמריקה: "יש לך אב גדול, ואינך צריך לשאול אותי, כלך לך אצל אביך!". כשהתעקש, נענה לו כי לו אסור לנסוע, אבל לאביו הגדול מותר, ואף מוכרח הוא, שיהיה הדבר לתועלת. בפעם אחרת אמר החפץ חיים לבתו של המלאך: "אביך, בעל רוח-הקודש הוא, ולא ניתן להבין את הנהגתו".

כאמור, גם מגדולי החסידות זכה להערצה רבה. והיה מנהגו עוד משנות צעירותו, להיטלטל בדרכים ארוכות, על מנת לפקוד את חצרותיהם של גדולי החסידות (לבד מאדמו"ר חב"ד ונכדיהם, שמהם קנה את משנתו). במסגרת מסעותיו זכה להכיר הרבה מצדיקי דורו, ואף זכה להסתופף בצילם של כל האדמו"רים בני הגה"ק בעל דברי חיים מצאנז זי"ע, ואף פקד את בית חתנו הגה"ק ר' מרדכי דוב מהאדנסטייפל זי"ע (שהיה גם מגזע אדמו"רי טשערקעס), עמו שוחח אודות תורת חב"ד.

בהקשר ביקוריו אצל גדולי הדור, החסידים והפרושים, נכרכת התוודות אישית שגילה פעם באוזני ידידו איש ההגות והמחשבה רבי יצחק הוטנר זצ"ל, שהיה קרוב עמו בתקופת מגוריו באמריקה, כאשר שוחחו אודות הגה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זי"ע, התאנח המלאך ואמר: "האח, חבל שלא זכיתי להכיר את האדם הגדול הזה, ובפרט שהיתה בידי היכולת להכירו".

← זיך נישט לאזן אמריקע

בשיא תוקפו, ניכר המלאך, עם בואו לאמריקה, שבה הפך מנהיג לרבים ובה הוכיח את כוחו הגדול בעשיית נפשות לדרכו הקיצונית. לא מרצונו ירד לאמריקה, אלא בליט ברירה, אסור בשלשלותיה של ההשגחה, להחיות עם רב. סיבת בריחתו מרוסיה, היתה מאחר שבנו הרפ"ז ערק משירות בצבא, והדבר אילץ את כל המשפחה לחפש מקום אחר למושב לה.

בטרם בריחתם, יצאו להיפרד מהחסידיים תושבי המקום, מתוך ידיעה מצערת שהולכים הם למקום שאין בו חסידים ואין מורה לחסידות. לימים היה הבן מספר, שנשלח ע"י אביו לחסיד קשיש שהזהירו אז: "אסביר לך, את ההבדל בין אמריקה לכאן. כאן, ברוסיה, גם אם יהודי ירצה מאוד לחטוא, יהיה עליו לטרוח ולחפש לו חטא. במקרה הכי נואש, יכול הוא לבלוע גושי-נרות-חלב בכדי לעבור על לאו דאורייתא; לעומת זאת באמריקה, הכל מוכן ומזומן ואפשר לחטוא בקלות".

עוד לפני ביאתו, ידע היטב את חסרונותיה של אמריקה, כפי שאמר לתלמידיו: "גם קודם שבאתי לאמריקה ידעתי שארץ טמאה היא, עתה אני יודע הרבה יותר". אלא שהוא גמר אומר לא להיכנע. כבר בהיותו בדרך בלב-ים, על סיפון האונייה, התגלע הוויכוח הראשון, בסדרת הוויכוחים וההתעקשות שתהיה סמלו לעתיד. היה זה כשפגש ברב אמריקאי, שהורה הטר לסובביו לאכול חמאה מחלב עכו"ם. היטב חרה לו הדבר, ובלשון חריפה קידש את ה' ולא חלק כבוד לאותו רב, כשהעמידו על טעותו בהוראה.

בשבוע שקוראים בו פרשת לך-לך, בשנת תרפ"ג, שהגיע עם בנו לאמריקה. באותה שבת התפללו בבית כנסת מקומי, שם ראו מחזה קורע-לב. במהלך כל התפילה, נשמעו התייפחויות קולניות של אחד המתפללים שלא חדל מלבכות עד סוף התפילה. כאשר בירר הבן, מה קרה לו לאותו מתפלל, סיפר לו, שבוכה הוא על כך שמיד לאחר התפילה יאלץ ללכת לעבודה ולחלל את השבת. כששמע המלאך את הדבר מפי בנו, לא יכול היה להירגע ושעה ארוכה בכה בדמעות על המצב הנורא בו שרויים יהודי המקום. תוך שהוא מתלעלע בבכי, גער בבנו: "א איד דארף מען פארשטיין" (יהודי, חייבים להבין).

כאמור, עוד באירופה גמר אומר שלא לשנות מהנהגתו כמלוא נימא. בז לכל המלעיגים והיה מתהלך בלבושו החסידי ובטלית-קטן 'מצמר כבשים דיקא', שאת מידתה תחם 60' אינצ' (אינטש) אורך, היינו לקומת איש, ורחבו שלשים אינצ' (אינצ'עס). כדרכו מאז, המשיך ללמוד ולהתפלל בקול ובהתלהבות שנעדרו מהם גינונים ונימוסים מקומיים. גם כאן לא וויתר על טבילה במקווה, גם כאשר גלידי כפור כיסו את המים. [כן היה נוהג כשביקש לפעול ישועה עבור אחד משוחרי-פניו].

מאוחר יותר התיישב ב'ברונקס', שם התקבל כרב בית המדרש 'חברה נוסח האר"י דבראנקס' בואשינגטון עוו. ומרבנות זו התפרנס. בבית מדרשו, נקבעו חוקים נוקשים, שהיוו חידוש רב בברונקס של אותם ימים. אחד החוקים היה שאי-אפשר להיות חבר בבית הכנסת, רק מי שמביא ראיה על ג' דברים: היכן הוא קונה בשר כשר; שאינו עובד בשבת קודש; ושבמשפחתו נשמרת הטהרה.

בבואו לארה"ב, לא רצה לפסוק שאלות עד שחזר על כל ד' חלקי שולחן ערוך, בהסבירו שלאחר שעוברים את הים אין אפשרות לפסוק שאלות, עד שחזרים את כל הלימוד. כי השפעת התורה היא בכל מדינה באופן אחר, וצריך לחזור על כל ארבעה חלקי שולחן ערוך לקבל את התורה לפי הארצה במדינה זו. "ולא שהתורה יש בה שינוי ח"ו אפילו כקוצו של יוד, אבל הארת התורה היא לפי המקום (כעין מש"כ בשלחן ערוך אדמו"ר סי' א' ס"ח בעניין הארת שבת וי"ט עיי"ש)".

מידי שבת, בסעודה שלישית היו אנשי בית מדרשו מתאספים על שולחנו, והוא היה דורש בפניהם דברי מוסר וחסידות. לבנו אמר המלאך, כי בתחילה באו לו הדיבורים בקלות, משום שחשב שכולם מבינים, אך לאחר זמן נודע לו שלא כולם מבינים, והדבר עולה לו בקושי רב. [מסיבה זו מיעט לדבר רק מדי פעם].

באותו הקשר ראוי להביא את המעשה שנמסר ברשימותיהם, כי בדברו לרבים, היה מעורר ולוחם נגד כל הרעות החולות שראה באמריקה. בין השאר היה מזהיר על חומרת עניין שמירת העיניים ועל האיסור לשלוח את הבנים ללמוד במוסדות מפוקפקים. פעם אחת, ביקשו תלמידו הגבאי, שהיה אחראי על קיבוץ המעמדות בבית המדרש, עבור המלאך, שיחדל מדרשותיו הקיצוניות, משום שלאחר כל דרשה שכזו, הציבור מסרב לתת לו מעמדות ולא יהיה לו לכסות את ההוצאות. אלא שלמלאך, לא נגע הדבר כלל. לתלמיד אמר: מה אתה חושש, שאצטרך לחזור על הפתחים. נו, כבר היה לעולמים, יהודים יותר מכובדים ממני דפקו על הפתחים.

[כאן המקום לציין את הנהגתו הנשגבת בענייני כספים. כמנהג קדושים, הקפיד שלא להסתכל בצורת-מטבע, רק היה מביט מהצד ומזהה על פי העובי. כמו כן, היה מקפיד שלא לקחת כסף ממקור שאינו טהור, וככלל נשמר שלא לאגור כסף מיותר לעצמו. כי את כל המותר פיזר נתן לאביונים].

אט-אט החלה דמותו הבלתי-שגרתית, להתפרסם ברחבי הסביבה. קדושתו האירה את פניו, ובכל דרך הילוכו הותיר רושם. שמעו הטוב, הגיע גם לאוזניו של הרש"פ מנדלוביץ, שביקש דמות של יהודי-אמיתי, שיהווה דוגמא לנעדים האמריקאים ויעניק להם מושגי גדלות בתורה ועבודה [מתחילה היה הרב המשפיע רבי ישראל דז'קובסון מלמד שיעור חסידות קבוע בישיבה, אלא שמאוחר יותר הוא נאלץ לעזוב בשל סיבות שפורטו בספרו 'זכרון לבני ישראל' (עמ' קצג)].

נטל איפוא הרש"פ קבוצה מתלמידי הישיבה, ועלה עימם לביתו של המלאך, בבקשו שיבעיר בהם את אש התורה. ואף קבע מועד בכל ליל שישי, שבו ילמד המלאך חסידות ומוסר את התלמידים. אלא שאת השפעתו המכריעה של המלאך, לא יכול היה איש לצפות מראש. כבר בפגישה הראשונה, נכבשו רוב הבחורים בקסמו, והלכו שבי אחר שיטתו. הם הפכו חסידים נלהבים לו ולתורתו, דבקו בשיטתו החלו ליישמה בחיי המעשה. הם החלו ללחום באמרקניות שאפיינה אותם, נלחמו בחירוף נפש.

תמורה מהותית חלה בהם, שהשתנו בכל אורחם ושיגם. חדלו לדבר באנגלית ונמנעו מללמוד את לימודי החול. החלו לגדל זקן ופיאות-הראש, ואף את לבושם שינו ללבוש חסידי המקובל באירופה. והמלאך, מכה היה על קדקודם ומגדלם בשיטתו הייחודית לפסגות בלתי נתפסות. והוא עומד עליהם ומזכירם בכל עת את יסוד חבורתם: "זיך נישט לאזן פון אמעריקא", לא להיכנע לאמריקה ולחומריותה.

באחד ממכתביו, ביאר המלאך, מה צורך ראה להתריס כך בלבשו, כך כתב: "עליך לדעת שהלבוש שומר עליך מפגעי הרחוב האמריקני הטרף, אני יודע כשאני הולך ברחוב עם בגדי הארוכים עם הפיאות והציצית בחוץ, האמריקנים אומרים הנה חררה את יענקל היהודי הולך, אז אני זוכר מי אני, אני לא יכול לשכוח שאני יהודי בנו של אברהם יצחק ויעקב ועלי לנהוג בהתאם ולשמור את עצמי ממעשים רעים הנוגדים את אישיותו של יענקל היהודי" (מכתב נג).

באוצר איגרותיו, ישנם הדרכות לעשרות ומאות, לפרטי פרטים. החל מביאור האיסור לדבר באנגלית, חשיבות הלבוש, מעלת הציציות הארוכות והחובה להלך בהם בגלוי; האיסור לגדל בלורית "שזה קליפה נוראה, וענף מענפי ע"ז, מלבד שיש בה חוב מלקות" ועוד הנהגות רבות שתלמידיו הקפידו עליהם בחירוף נפש, אלא שלקוצר המצע אין עמנו מקום להביא אף לא מקצתם (והרוצה להחכים, יתענג על הדברים שיסודרו בספר).

← מוח – מוחה בלב

דא עקא, שההליכה הקיצונית, הביאה את ראשי הישיבה למצב מביך. גם הרש"פ מנדלוביץ', שהעריך בליבו את הדרך שנקטו בה הבחורים, חשש מאוד שהדבר ימנע מהורים אמריקאים שלא ישלחו את בניהם לישיבה מחשש שלא יחברו לקבוצה וילכו באורחותיה, דבר שנחשב בעיני הציבור האמריקאי כטירוף הדעת. וכך, מתוך שיקול הדעת, וטובת הרבים, נאלצה הקבוצה לפתוח ישיבה אחרת על פי דרכם.

חשוב לציין, כי הדבר נעשה באילון רב, ורק לאחר שנועצו בגדולי הדור, שהחליטו כי יש לחשוש לרבים שימנעו. לא קלה היתה פרידתם, ובצאתם אמר להם ראש הישיבה הג"ר שלמה היימאן זצ"ל: "קשה עלי פרידתכם". גם הרש"פ כאב את הליכתם ואף לאחר מעשה, התאמץ לסייע להם בכל דרך.

יצאו איפוא תלמידי המלאך והקימו להם ישיבה, בית-וועד לעובדי השם. כמה וכמה טלטולים עברו עד שזכו להקים להם בית מדרש משלהם. כפי המסופר, כששאלו את המלאך האם לתלות שלט על חזית בית המדרש, נענה בחריפות: "לא! זאת לא חנות מכירות!". כך גם מתואר הדבר ברשימותיהם: "ר' אברהם גר-צדק (שהיה מאנ"ש) ביקש מהרב זצ"ל שיקרא שם להישיבה ולא רצה. - כנראה שכוונתו היה רק ללמוד בהתמדה בלי שם לעצמם. אבל ר' אברהם המכר חזר וביקש ושאל איזה שם יקראו להישיבה, אמר בזה"ל: 'אתה רוצה דווקא שם, תן את השם 'נתיבות עולם' (על שם אחד מספרי הגה"ק מהר"ל מפראג זצ"ל).

למול המחזה הקיצוני הזה, הרחוב האמריקאי לא שתק. הורים רבים שבניהם נסחפו לשורות הקבוצה, כמו ידידים ובני משפחות שכאבו את קרוביהם שחדלו לנהוג כאמריקאים, פתחו במלחמת חורמה. אלא שבכל אלה לא יכלו לנתק את הקשר-הנפשי ששרר בין המלאך לתלמידיו. אלו העדיפו לסבול עגמת נפש ורדיפות, ולא להפסיד את שעות העונג במחיצתו, בשיעוריו ובשיחותיו.

כמי שמלומד היה לרדוף אחר דרך האמת, גם כשלא נעימה היא, היה מורה לתלמידיו כיצד לנהוג אל מול מחורפיהם. ברשימותיהם נמצא כתוב: "פעם אמר, שיש לו בקבלה בחסידים בעלי רוח הקודש שאמרו, אם אחד מבזה אותך, תשמע טוב-טוב מה שמבזים אותך, כי אתה יכול על ידי כן לשמוע איזה משהו אמיתי, בנוסף לזאת בזיונות מביאים לאריכות ימים ... כמו שכתב רבי חיים ויטאל בשערי קדושה (ח"א שער ו') וזה לשונו: "ואם עיני שכל לך היה לך לחפש מי שיצערך כי חיים אתה מבקש לך".

אף הוא היה סומך את רוחם ומעודדם: "שלא להתפעל מאומה מדברי בני אדם ומדעותיהם, רק להתחזק באמונה הטהורה ע"י לימוד התורה, שזה העוז לעמו יתן שמחזיק את האמונה, כמו שמבואר באגרת הקדש בתניא סי' א' עיי"ש". והיה מסביר כי הדרך לא להתפעל מ'מה יאמרו', היא לעבוד על כך שהמוח יהיה שליט על הלב המתפעל. שתיבת 'מוח' היא מלשון 'מחאה', שלמוח יש כח למחות ברצונות הלב ולעמוד נגדו שלא יוכל לעשות כרצונו.

גם בית המדרש של המלאכים, היה ייחודי ושונה בדרכיו. שם עבדו את ה' כל אחד בדרכו שלו, בלא חשש ממבט תוהה של הזולת, או משיטתו האחרת. בקפידא יתירה הקפידו שלא ימצא בבית המדרש שום צורה וסמל, לא על ארון הקודש, לא על הפרוכת, ולא על הבימה. והיה המקום משמש להם כבית-שני, שבו היו אוכלים את אכילתם הארעית ועל ספסלי בית המדרש היו ישנים את שנתם הקצרה. שם היו מסתגרים ומקדישים את עצמם בלתי לה' לבדו.

באותו עניין, נודעה מאוד הקפדתו היתירה שהתנגד בכל תוקף שלא יצלמוהו, ושלא יונצח תואר פניו. גם אם במקרה הצליח מישהו לצלמו, היה מתאמץ מאוד להעביר את התמונה מהעולם, וכמה סיפורי מופת מבהילים, סופרו על

האופנים שבהם מצא את המצלמים וביער את הצילומים. [בדבר זה ראה גם איסור הלכתי של עשיית פסל ותמונה, והחמיר בו מאוד].

הקפדה אחרת יוצאת-דופן שהתפרסמה מאוד, היא הקפדתו שלא ללמוד בספרים שבהוצאת בית הדפוס בוילנא, דפוס שבעובדיו נמצאו גם אנשים שלא היו יראים בתכלית. והיו המלאכים מתאמצים ללמוד בש"ס מדפוס סלאוויטא חיטאמיר. רשמים מהקפדה, אף בכתבי בנו הרפ"ז: "לאבא מארי הרב לא הי' נוחא לי' ספרי קודם מדפוס וילנא, ולכן הי' לו ש"ס מדפוס סלאוויטא חיטאמיר, ונשרף בשריפת הבית שהי' לנו באיליע עוד קודם נסיעתנו לאמריקא, (שזה נשרפו 80% מספרי אבא מארי, וע"י שהחלונות היו לצד הגינה, זרקה אמי ע"ה כמה ספרים חוצה בשעת השריפה, ועל ידי זה ניצל ארגז מלא ספרים, ושלושה כותלים עם הספרים נשרפו ה"י). כאן באמריקא נדבה אשה אחת ש"ס ווילנא לביהמ"ד של אבא מארי מעזבון בעלה המנוח לזכר נשמת בעלה, והקהלה נתנו לו לאבא מארי ש"ס זה במתנה, ולמד בזה בעשר שנותיו האחרונות בערך, מפני שלא הי' לו ש"ס אחר, והנס כעת בידי, ומכירים בהם שגמר כולי ש"ס, שכולם נתעטרו עם הגהותיו, הן בש"ס גופא והן במפרשי הש"ס, (זולת הגהות הרש"ש, שאע"פ שאבא מארי למד, אין הגהותיו עליו)".

והרבה יותר משעסק עם תלמידיו בענייני סור מרע, היה מעורר את ליבם לעשיית טוב, להתמדה עצומה בלימוד, ולהתעלות עצומה בכל עבודתם את ה'. ביותר היה מזהירים על קביעת עיתים לתורה, ומעודדם כי בזמנים האלו, כאשר החושך מכסה ארץ, המעשים חשובים הרבה יותר. לאחד מתלמידיו שהתאונן בפניו על הקושי שבשמירת העיניים ברחוב האמריקאי הפרוץ, השיב המלאך בלב-אש: "#דע לך שהנאצל הכי גדול, לא יכול להתקרב למדריגה שלך כשהנך מתגבר על ראיה אסורה, או הרהור אסור ח"ו". את הדבר אף כתב פעם במפורש לתלמידו חביבו, כדברים האלו (בערך): "#מלאכי מעלה מתקנאים באיש יהודי השומר את עיניו. שאי אפשר להם (למלאכים) לצייר את העילוי הגדול של איש יהודי ששומר את עיניו".

ובפעם אחרת בדברו לתלמידיו, אמר להם: "#התנאים והאמורים היו מתאווים להיות בדור זה, שעבודת השם עולה בקישוי (עם קומט שוועדאן), ולמרות כל זאת, מתגברים – און מען מקיים מצות און מ'לערינט תורה# (=מקיימים מצוות ולומדים תורה), זהו דבר חשוב מאוד". וכאשר שוחח על אחד מחידושי החסידות אמר להם: "והלוא דברים קל וחומר, ומה הנהרג על קידוש ה', יש לנפשו תיקון מידי ומוצא ישר את מנוחתו בגן עדן; המקדש את ה' בחייו, שנוהג כל ימיו שלא כדרך הטבע, ומתגבר על טבעו ורצונותיו, שכוונו רב מאוד". והוסיף: "הצדיקים בגן-עדן משתוקקים לרדת שוב לעולם הזה, למרות שיהיה עליהם לעבור שוב את כל יסורי החיים, הכל בכדי לקיים שוב מצווה אחת".

*

התארכה היריעה מאוד, ולא היה סיפק בה ובעוד הרבה כיוצא בה, לעמוד על מקצת דמקצת שבחו הגדול, ובהנהגתו קבוצת תלמידיו הדגולים. עם נגענו מעט בתקיפותו ובריאת הדין שאפפה בסביבתו, עדיין לא נגענו במידת הרחמים ובאהבתו הגדולה לכל אשר בשם ישראל יכונה. לא היה סיפק בידנו להביא אף לא טעימה מרוב הטוב השפוך באגרותיו, גם לא הטעמנו מהדרכותיו בענייני השקפה, התמדה, דרך-הלימוד, דקדוק-ההלכה, אלו ועוד עניינים רבים ומרתקים, על מפתיו, על כח ראייתו, עבודת תפילותיו, יסופרו בעז"ה באריכות והרחבה בספר שיוקדש לתולדותיו ולדרכו הייחודית בעבודת ה'.

ואנו לפי דרכנו, למדנו טעם נוסף לסיבת קריאת שמם 'מלאכים' ורבים 'מלאך', כי היו המה מלאכים - שלוחיו של מקום, גיבורי-כח עושי דברו, שנשלחו כחלוצים להצית את להבת החסידות בארצות הברית, לרומם קרן הדת, ולנטוע שורשים שפירותיהם ופירות-פירותיהם צומחים עד עצם היום הזה לכבוד ולתפארת.